

Η φιλοσοφία ως θεραπεία: Ο Καντ στην εντατική

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 24 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2020 00:00

Σειρά σημειώσεων και καταγραφής ορισμένων επίκαιρων σημείων που αποτελούν αντικείμενο φιλοσοφικού διαλόγου στις μέρες του κατ' οίκον περιορισμού, συνδέοντάς τα με κλασικές ή και νεότερες βιβλιογραφικές αναφορές βάσης, για μια πληρέστερη θεωρητική αντίληψη κάθε θέματος.

Του Άλκη Γούναρη

Τι έκαναν οι φιλόσοφοι στην καραντίνα; Μπορεί να μη βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή του πυρός για την καταπολέμηση της πανδημίας, όμως προσέφεραν θεραπεία με αντίδοτα ιδεών, καθώς η κρίση συνέβαλε στον ανορθολογισμό και ανέδειξε παλαιότερα και νέα προβλήματα θέτοντας σε δοκιμασία το ηθικό, πολιτικό και οικονομικό μας σύστημα. Σε αυτήν τη σειρά σημειώσεων, κατέγραφα ορισμένα επίκαιρα σημεία που αποτέλεσαν αντικείμενο φιλοσοφικού διαλόγου στις μέρες του κατ' οίκον περιορισμού, συνδέοντάς τα με κλασικές ή και νεότερες βιβλιογραφικές αναφορές βάσης, αν θέλει κάποιος να αποκτήσει μια πληρέστερη θεωρητική αντίληψη κάθε θέματος.

Keywords

δεοντοκρατία / δίκαιη υγεία / ατομική ευθύνη

Η μαρτυρία του γιατρού στην Ισπανία για τις επικρατούσες συνθήκες «ιατρικής πολέμου», όπου το νοσηλευτικό προσωπικό έπρεπε να αποφασίσει ποιος θα ζήσει και ποιος θα πεθάνει, λόγω ανεπάρκειας μέσων και μονάδων εντατικής θεραπείας, ήταν συγκλονιστική. Αντίστοιχες καταστάσεις εκτυλίχθηκαν σε νοσοκομεία της Νέας Υόρκης και αλλού. Για ορισμένους (όπως για παράδειγμα για τους ωφελιμιστές), η επιλογή παροχής ιατρικής βοήθειας κατά προτεραιότητα σε ασθενείς με μεγαλύτερες πιθανότητες επιβίωσης ή σε νεότερους ασθενείς μοιάζει αυτονόητη. Για άλλους όμως –και μάλλον για τους περισσότερους που καλούνται να πάρουν τέτοιου είδους αποφάσεις– κάθε επιλογή αποτελεί ένα εφιαλτικό δίλημμα.

Δεν είναι μόνο η συμπόνια ή το συναίσθημα απέναντι στον συνάνθρωπο-ασθενή που κάνει μια τέτοια απόφαση βασανιστική. Η διλημματική αυτή κατάσταση οφείλεται κυρίως σε μια ισχυρή εσωτερική σύγκρουση. Μια σύγκρουση ανάμεσα στην επιβεβλημένη εκ των συνθηκών επιλογή και στο σύστημα αρχών το οποίο, συνειδητά ή

Το σωστό, εν προκειμένω, σύμφωνα με τον Καντ, δεν πρέπει να γίνεται από

εν αγνοία τους, οι εργαζόμενοι στον τομέα υγείας έχουν υιοθετήσει – ένα σύστημα αξιολόγησης και λήψης αποφάσεων που καθορίζει το καθήκον τους να πράξουν το σωστό: Να κάνουν δηλαδή ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατό για να σώσουν τους ασθενείς, ανεξάρτητα από το αν είναι νέοι, γέροι, πλούσιοι, φτωχοί, άσπροι, μαύροι, γυναίκες, άντρες, συγγενείς, φίλοι ή εχθροί. Γι' αυτούς, δεν έχει καμία σημασία αν ο ασθενής είναι κάποιος άστεγος ή ο πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου. Η στάση αυτή αντιπροσωπεύει τη θεωρία που ονομάζουμε δεοντοκρατία ή καντιανή ηθική.

Το σωστό, εν προκειμένω, σύμφωνα με τον Καντ [1], δεν πρέπει να γίνεται από συμπόνια ή καλοσύνη, αλλά ούτε από σκοπιμότητα ή υπολογίζοντας τις συνέπειες. Μοναδικό κριτήριο για την ορθή πράξη είναι το καθήκον, όπως αυτό επιβάλλεται από τη λογική και τις καθολικεύσιμες αρχές που κάποιος υιοθετεί και δεσμεύεται να τηρεί. Αυτές τις αρχές, αποδεσμευμένος από υστεροβουλίες ή περιορισμούς, όντας δηλαδή ελεύθερος, μπορεί να επιλέξει κανείς θέτοντας ένα και μόνο ερώτημα στον εαυτό του: «Τι θα συνέβαινε αν όλοι οι άνθρωποι επέλεγαν να πράξουν έτσι όπως επιλέγω να πράξω εγώ;». Η λογική αυτή παράμετρος σύμφωνα με τον Καντ, το να πράττει κανείς έτσι ώστε η επιλογή του να μπορεί να είναι η επιλογή κάθε άλλου έλλογου ανθρώπου που βρίσκεται στο ίδιο δίλημμα, να μπορεί να γίνει δηλαδή καθολικός νόμος, ορίζει την περίφημη καντιανή κατηγορική προσταγή.

Η καθολικοποίηση των αρχών και των καθηκόντων που αυτές συνεπάγονται δεν αποτελεί μόνο γνώμονα για ένα σύστημα λήψης ηθικών αποφάσεων, αλλά και τη βάση για ένα σωστό σύστημα δικαιοσύνης. Ακολουθώντας την καντιανή παράδοση και το αίτημα για καθολικοποίηση των αρχών, ο αμερικανός φιλόσοφος Τζον Ρωλς εισηγήθηκε μια μορφή κοινωνικού ή «εξισωτικού» (όπως τον αποκαλούν κάποιοι) φιλελευθερισμού, σε επίπεδο ίσων αρχικών ευκαιριών [2]. Ο Ρωλς πρότεινε ότι ο σχεδιασμός και η οργάνωση των κοινωνικών συνθηκών θα έπρεπε να γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε αν κάποιος βρεθεί σε οποιαδήποτε θέση μέσα σε αυτήν τη νέα κοινωνική συνθήκη, να θεωρεί ότι δεν μειονεκτεί έναντι των υπολοίπων ή ότι έχει αδικηθεί. Το επιχείρημα αυτό της «πρωταρχικής θέσης» όπως ονομάστηκε, σημαίνει ότι για να υπάρχει δικαιοσύνη για όλους, θα πρέπει οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες να είναι σχεδιασμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτές να είναι δίκαιες, είτε κάποιος είναι επιχειρηματίας, είτε υπάλληλος της καθαριότητας, χωρίς να γνωρίζει εκ των προτέρων ποιος θα είναι ο ρόλος του.

Η ιδέα αυτή αποτέλεσε για πολλά χρόνια τον πυρήνα των συζητήσεων για τη δημόσια υγεία και επανήλθε ξανά στο προσκήνιο με την κρίση της πανδημίας. Ο φιλόσοφος Νόρμαν Ντάνιελς,[1] στο βιβλίο του *Δίκαιη Υγεία: Καλύπτοντας σωστά τις ανάγκες της δημόσιας υγείας*, [3] ακολουθεί το ίδιο θεωρητικό μονοπάτι με τον Ρωλς και επιχειρεί να απαντήσει σε μια σειρά από ερωτήματα που είναι θεμελιώδη για την κατανόηση των προβλημάτων, των πολιτικών και των στρατηγικών που ακολουθήθηκαν από τις διάφορες χώρες στην αντιμετώπιση της πανδημίας. Το επιχείρημα του Ντάνιελς είναι ότι η υγεία αποτελεί μια βασική «φυσική» αξία, όχι λόγω κάποιας μεταφυσικής ή άλλης παραδοχής, αλλά σύμφωνα με τη λογική, αφού για να υπάρχουν ηθικές (πόσο μάλλον οικονομικές) αξίες, θα πρέπει να υπάρχουν πρωτίστως άνθρωποι ζωντανοί και υγιείς. Συνεπώς η υγεία αποτελεί ένα αγαθό που μπαίνει σε πρώτη προτεραιότητα ανεξάρτητα από το ποιο είναι το κόστος.

Το δημόσιο σύστημα υγείας ωστόσο αποτελεί ένα κοινωνικό (και όχι ένα φυσικό) αγαθό. Αυτό σημαίνει ότι κάποιος θα πρέπει να το σχεδιάζει και να το διαχειρίζεται δίκαια, χαράσσοντας παράλληλα μια ρεαλιστική πολιτική. Το ότι οι πάντες θα επιθυμούσαν ένα παντοδύναμο, δωρεάν σύστημα υγείας για όλους, αποτελεί ευχή, αλλά όχι ένα σενάριο ρεαλιστικής πολιτικής, καθώς οι κρατικοί πόροι είναι πάντοτε ορισμένοι. Προτεραιότητα στον σχεδιασμό ενός δίκαιου συστήματος υγείας θα πρέπει να έχουν οι ευπαθείς ομάδες και οι άνθρωποι που δεν έχουν τη δυνατότητα ίδιας ασφάλισης, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια κατάσταση πρωταρχικής δικαιοσύνης.

Μια πολιτική δίκαιης δημόσιας υγείας επιπρόσθετα, δεν θα πρέπει να

**συμπόνια ή καλοσύνη,
αλλά ούτε από
σκοπιμότητα ή
υπολογίζοντας τις
συνέπειες. Μοναδικό
κριτήριο για την ορθή
πράξη είναι το καθήκον,
όπως αυτό επιβάλλεται
από τη λογική και τις
καθολικεύσιμες αρχές που
κάποιος υιοθετεί και
δεσμεύεται να τηρεί.**

**Προτεραιότητα στον
σχεδιασμό ενός δίκαιου
συστήματος υγείας θα
πρέπει να έχουν οι
ευπαθείς ομάδες και οι
άνθρωποι που δεν έχουν
τη δυνατότητα ίδιας
ασφάλισης,
δημιουργώντας με αυτόν
τον τρόπο μια κατάσταση**

περιορίζεται μόνο στις ιατρικές παροχές, αλλά παράλληλα θα πρέπει να στοχεύει σε μια συστηματική ενημέρωση, για την προστασία και τη φροντίδα των πολιτών. Το δεύτερο αυτό σκέλος είναι εξίσου σημαντικό, καθώς ένα δημόσιο σύστημα αποτελεί έναν δεσμό ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, και συνδέει άμεσα την ευθύνη εκείνου που σχεδιάζει και διαχειρίζεται το σύστημα υγείας, με την ευθύνη του κάθε πολίτη ξεχωριστά, ο οποίος καλείται με υπευθυνότητα να φροντίζει προληπτικά την υγεία του, προσέχοντας για παράδειγμα τη διατροφή του, κάνοντας συστηματική άσκηση, αποφεύγοντας τις διάφορες επιβλαβείς για την υγεία ουσίες κ.ο.κ.

ηρωταρχικής δικαιοσύνης.

Το ζήτημα της ατομικής ευθύνης^[ii] άλλωστε είναι κομβικής σημασίας στη συγκεκριμένη γραμμή σκέψης που ξεκινάει από τον Ιμμάνουελ Καντ. Βασική προϋπόθεση για τον Γερμανό φιλόσοφο ώστε να θεωρείται κάποιος ηθικό και υπεύθυνο πρόσωπο είναι να διαθέτει την αυτονομία του – τη δυνατότητα δηλαδή να οριοθετεί ο ίδιος τις πράξεις του. Η πτυχή αυτή της ηθικής φιλοσοφίας, αποτέλεσε μια από τις πιο επίκαιρες συζητήσεις τις μέρες της πανδημίας. Η ατομική ευθύνη στον περιορισμό των δημόσιων επαφών και μετακινήσεων, στη λελογισμένη κατανάλωση στο σουπερμάρκετ, στη μείωση του φόρτου στις δομές υγείας, είναι μόνο ορισμένα από τα σημεία «δοκιμασίας» μιας καντιανής ηθικής συμπεριφοράς τις μέρες του κορονοϊού.

* Ο **ΑΛΚΗΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ** είναι διδάκτωρ φιλοσοφίας, επιστημονικός συνεργάτης και ερευνητής στο ΕΚΠΑ - <https://alkisgounaris.gr/>.

[i] Ο Ντάνιελς συμμετείχε στο task force του προέδρου Κλίντον για το πρόγραμμα μεταρρύθμισης της υγείας το 1992 και έτυχε δριμείας κριτικής από τους ρεπουμπλικανούς, τους ελευθεριακούς αλλά και τις αμερικανικές ασφαλιστικές εταιρείες.

[ii] Για το ζήτημα της ατομικής υπευθυνότητας και του να πράττει κανείς σύμφωνα με τη λογική στις μέρες της πανδημίας, διαβάστε **εδώ**.